

ციხიაგორის ანაბეჭდები თიხაზე

მოკლე შინაარსი

ჩვენს მიერ წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსში აღმოჩენილი თიხის ფრაგმენტები, რომლებზეც აღბეჭდილია საბეჭდავთა ანაბეჭდები.

ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსი მდებარეობს თბილისიდან ჩრდილო-დასავლეთით, მისგან 40-45 კმ-ის მანძილზე, მდინარე მტკვრის მარჯვენა მხარეს, სოფელ კავთისხევის ჩრდილოეთით (აღმოსავლეთ საქართველო). გათხრების შედეგად გამოირკვა, რომ ციხიაგორა წარმოადგენს ბორცვის 12 მეტრის სიმაღლით და 40X100მ. ფართობით.

ძვ.წ. IV ს-ის ბოლოს, ან ძვ.წ. III ს-ის დასაწყისში ამ ბორცვზე აიგო დიდი სატაძრო კომპლექსი, რომელიც შემოსაზღვრულია ალიზით ნაგები კონტრფორსებიანი და კოშკებიანი გალავნით. კომპლექსის შემადგენლობაში შედის: ტაძარი, ბეღელი, მარანი, წისქვილი, პურის საცხობი, სატრაპეზო და საცხოვრებელი ნაგებობები. ტაძარში თავმოყრილია თიხაზე საბეჭდავთა ანაბეჭდების მრავალსახეობა. ანაბეჭდთა ფორმის, სიუჟეტის, გამოსახულების მანერის და სტილის მიხედვით შეიმჩნევა, როგორც აქემენიდური ირანის და მცირე აზიური, ისე ბერძნული კულტურის ზეგავლენა. ზოგიერთ ანაბეჭდზე აღბეჭდილი სიუჟეტი თავისი გამოსახვის მანერით იმდენად თავისებურია, რომ მას ანალოგიები ცნობილ სახვით ხელოვნების ძეგლებში ვერ ეძებნება, როგორც ჩანს ისინი ადგილობრივი უნდა იყოს.

ძეგლის გამთხრელის არქეოლოგ გიორგი ცქიტიშვილის 1986 წლის საველე მუშაობის ანგარიშის მიხედვით №10 სათავსოში აღმოჩენილი თიხის ანაბეჭდიანი ფრაგმენტები კედლის შესამკობ შელესილობად არის მიჩნეული. №10 სათავსოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი კუთხე, სადაც ნანგრევი ფენის სისქე 3 მეტრს აღწევდა, მთლიანდ ფარავდა კედლის ქვის წყობას. ამ სათავსოში მთელი ეს ნანგრევი მასა ძალიან ფრთხილად და ფაქიზად გაიწმინდა. იატაკის დონიდან 3 მეტრზე აღმოჩნდა სხვადასხვა ზომის და ფორმის ჭურჭლის ფრაგმენტები, რაც ძეგლის გამთხრელებს აფიქრებინებდა, რომ ეს ჭურჭელი მეორე სართულიდან ჩამოუყვა ჩამოქცეულ სართულშორისო გადახურვას და რადგან უმრავლესობა ფრაგმენტებისა დიდ დერგებს მიეკუთვნება ვარაუდობენ ნაგებობის მეორე სართულზე საკუჭნაოს მსგავსი სათავსოს არსებობას. იატაკის დონიდან 1,5 მეტრის სიმაღლეზე ნანგრევ ფენაში აღმოჩნდა თიხის ნატეხები, რომლებსაც პირზე საბეჭდავებით ანაბეჭდები ჰქონდა დასმული.

მეათე სათავსოს აღმოსავლეთ კედელზე თითქმის "მიკრული" იყო თიხის ანაბეჭდიანი შელესილობის მოზრდილი ნატეხი რევერსზე ოთხი ძელის ანაბეჭდით, ხოლო ავერსზე გამოსახული იყო ერთ-მანეთის მიყოლებით მხედრის რამდენიმე გამოსახულება, რომელიც ოთხკუთხა სახელურიანი საბეჭდავით უნდა ყოფილიყო აღბეჭდილი. თითქმის "მიკრული" იმიტომ, რომ ამ ნატეხსა და კედლის შელესილობას შორის სხვა მასალით შევსებული სივრცე აღარ იყო. აშკარად ჩანდა, რომ მხედრის გამოსახულებიან თიხის ფრაგმენტს კარგი პირი კედლისკენ ჰქონდა მიქცეული, რის გამოც დაფიქსირდა ამ ნატეხის ჭერიდან ჩამოქცევა-ჩამოვარდნა. ასეთივე "მიკრული" თიხის ფრაგმენტი აღმოჩნდა სათავსოს ჩრდილო კედელზეც. ამ ორი მონაცემის და სათავსოს კედლის გასწვრივ აღმოჩენილი ანაბეჭდიანი თიხის ფრაგმენტების მიხედვით ისინი კედლებისა და ჭერის შესამკობ შელესილობად არის მიჩნეული. ეს შემკობა ამ ძეგლის გამთხრელ, არქეოლოგ გიორგი ცვიტიშვილის აზრით, სათავსოს ჭერს ირგვლივ შემოუყვებოდა კედლებისა და ჭერის შეერთების ადგილას. მარანში აღმოჩენილი თიხის ანაბეჭდიანი ფრაგმენტები ქვევრზე და ჭურჭელზე იყო გადაღესილი და უდავოდ ბულებს წარმოადგენენ, ასევე კარების ჩამკეტ ბულად არის გააზრებული №21 სათავსოს კარებთან აღმოჩენილი ანაბეჭდიანი თიხის ფრაგმენტი.

საქართველოს სინამდვილეში, ანაბეჭდიანი თიხის ფრაგმენტთა აღმოჩენა სინქრონულ ძეგლზე (სამადლო, ნასტაკისი – აღმოსავლეთ საქართველო) არ ფიქსირდება. ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსის ქრონოლოგიურად მომდევნო ძეგლის "დედოფლის გორის" მასალებში კი დიდი რაოდენობით არის აღმოცენილი თიხის ფრაგმენტები სხვადასხვა საბეჭდავების ანაბეჭდებით, რომლებსაც ძეგლის გამთხრელები ბულებად მიიჩნევენ.

ჩვენი მოსაზრებით ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსში აღმოჩენილი ანაბეჭდიანი თიხის ფრაგმენტები ბულებს წარმოადგენს, ბულების უმრავლესობა აღმოჩენილია №10 სათავსოში, რომლის მეორე სართული აქ აღმოჩენილი თიხის ჭურჭლის მოზღვავებული ფრაგმენტების გამო საწყობ სათავსოდ არის გააზრებული. ბუნებრივია საწყობ სათავსოში ბულების დიდი რაოდენობა უნდა ყოფილიყო, რომლებიც იმდროინდელმა ხანძარმა კარგად შემოგვინახა.

ციხიაგორის ტაძარი აშენებულია ძვ.წ. III საუკუნეში და ხანძრისაგან დანგრეულია ძვ.წ. II ს-ში და სავარაუდოდ აქ აღმოჩენილი ოთხმოცდაათი ბულა ციხიაგორის კომპლექსის დანგრევის წინა დღეს, ან დანგრევამდე რამდენიმე დღით ადრე იქნა ბეჭედდასმული.

CLAY IMPRINTS OF TSIKHIAGORA

Abstract

The research is dedicated to clay pieces with seal imprints found in the Thikhiagora Temple. The Thikhiagora Temple complex is located 40-45 km. northwest of Tbilisi on the right bank of the River Mtkvari near the village of Kavtixsevi (Eastern Georgia). Excavations carried out in the area revealed that Thikhiagora is a burial mould-like hill with the following characteristics: height – 12 m, space-40mX100m.

The large temple complex surrounded by a wall with towers and outposts was built on the hill at the end of the IV and the beginning of the II century B.C. It consists of a temple, a granary, a wine cellar, a bakery, a refectory and dwelling buildings.

The variety of forms and subjects of the clay imprints of Tsikiagora, and the style and manner of expression reflect the influence of the cultures of Achaemenid Iran and the Middle East as well as that of Greece. In many cases peculiarity of pictures and the manner and style of their performance having no analogues among the known fine art pieces suggest the possibility of their local origin.

In the account of 1986 Tsikiagora fieldwork archaeologist Giorgi Tskitishvili considers the fragments of clay imprint as a part of the wall plastering. In the same year excavations were carried out in the northeast corner of the burnt down Auxiliary room No 10, in which thick ruined debris of approx. 3 meters completely covered the stone layer of the wall. Considering the fact that clay imprints had been previously found in this area the ruined mass was cleaned with extreme care. Crockery fragments of different size were found at approximately 3 meters above the floor level. This made the professionals involved in the excavation think that the earthenware had been brought down from the second floor by the collapsed roofing between the storeys. And as most of the fragments represent parts of special vessels for keeping cheese it is supposed that the upper space must have once been a store-room. A big piece of plastering with an imprint of four girders on the reverse was found almost stuck to the eastern wall of the auxiliary room No 10. We say “stuck” because the space between the piece and the wall with its obverse side the imprint was considered to have fallen from the ceiling. The main pieces found on the floor along the wall plinths are considered to have been part of the decoration of the wall and the ceiling plastering, which according to Mr. Tskitishvili must have rimed the ceiling. Each group clay fragments found in the ruined matter has imprints of the same seal differing from those of the others. Fragments of clay imprints found in the wine cellar covered lips of large wine vessels, which allows us to

define them as a bullas. The clay fragments with imprints found in the auxiliary room 21 are also considered to be door-locking bullas.

No proof of clay imprints has been recorded in chronologically synchronous monuments of Georgia (Samadlo, Nastakisi). However lots of clay imprints have been found in the Dedoflis Gora materials, chronologically belonging to the after Tsikhiagora period and are considered bullas by those having excavated the place.

Our presumption is that some of the Tsikhiagora clay imprints represent bullas, whereas others belong to part of the ceiling plastering. The great majority of bullas was found in the auxiliary room 10, the upper floor of which is thought to have been a store-room because of the amount of fragments of clay earthenware found there. It is also obvious that a large number of bullas there has been preserved by the fire at the time.

According to the cultural layer the clay imprints of Tsikhiagora were dated by the II century B.C.

საკვანძო სიტყვები: ციხეაგორის სატაძრო კომპლექსი, ანაბეჭდი თიხაზე, ფაიფურის ფრაგმენტები, საცხოვრებელი ნაგებობები.

Key words: The Tsikheagora Temple Complex, sealed on the clay, clay vessels, imprint, store leger, excavations.

შესავალი. საქართველოში გლიპტიკური ძეგლების გავრცელება მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული გარე სამყაროსთან ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ურთიერთობებზე. შექმნილი პოლიტიკური ვითარების მიხედვით საქართველოში ხან აღმოსავლური გლიპტიკური ძეგლები ვრცელდება, ხან დასავლეთისა. შესაბამისად, გავლენას განიცდის ადგილობრივი გლიპტიკური ნახელავიც, რომელიც, მართალია, გარკვეული თავისთავადობით ხასიათდება, მაგრამ ძირითადად ხელოვნების ამ დარგის განვითარების საერთო ხაზს მიჰყვება. ამდენად, გლიპტიკური ძეგლები წარმოადგენს მნიშვნელოვან მატერიალურ წყაროს საქართველოს მოსახლეობის მატერიალური და კულტურული დონის და გარე სამყაროსთან ქვეყნის ურთიერთობის საკითხის შესწავლისათვის. გლიპტიკურ ძეგლებში განიხილება სხვადასხვა ზომის და ფორმის საბეჭდავები, საბეჭდავი-ბეჭდები და, რასაკვირველია, ბულები, რომლებზეც საბეჭდავთა ანაბეჭდებია გამოსახული.

საბეჭდავებს დიდი პრაქტიკული გამოყენება ჰქონდა. ამის დასტურია საქართველოს ტერიტორიაზე მრავალრიცხოვანი,

სხვადასხვა პერიოდის კულტურული კუთვნილების საბეჭდავთა ანაბეჭდებიანი ბულების აღმოჩენა.

საქართველოში დიდი რაოდენობით, ერთად თავმოყრილი ბულები, რომლებზეც სხვადასხვა საბეჭდავთა ანაბეჭდებია აღბეჭდილი, აღმოჩენილია კავთისხევის ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსში.

მსჯელობა. ციხიაგორის ტაძარი აშენებულია ძვ.წ. III საუკუნეში და ხანძრისაგან დანგრეულია ძვ.წ. II ს-ში და სავარაუდოდ აქ აღმოჩენილი ოთხმოცდაათი ბულა ციხიაგორის კომპლექსის დანგრევის წინა დღეს, ან დანგრევამდე რამდენიმე დღით ადრე იქნა ბეჭედდასმული.

თიხის ბულების უმრავლესობა №10 სათავსოს აღმოსავლეთ და ჩრდილო კედლებთან არის აღმოჩენილი, აგრეთვე გვხვდება ტაძრის აღმოსავლეთ დერეფნის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში, ტაძრის ნულოვან დერეფანში, მარანში, №21 სათავსოს კარებთან და კოშკების ტერიტორიაზე.

№10 სათავსოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი კუთხე, სადაც ნანგრევი ფენის სისქე სამ მეტრს აღწევდა, მთლიანად ფარავდა კედლის ქვის წყობას. ამ სათავსოში მთელი ეს ნანგრევი მასა ძალიან ფრთხილად და ფაქიზად გაიწმინდა. იატაკის დონიდან სამ მეტრზე აღმოჩნდა სხვადასხვა ზომის და ფორმის ჭურჭლის ფრაგმენტები, რაც ძეგლის გამთხრელებს აფიქრებინებდა, რომ ეს ჭურჭელი მეორე სართულიდან ჩამოუყვია ჩამოქცეულ სართულშორისო გადახურვას და რადგან უმრავლესობა ფრაგმენტებისა დიდ დერეგებს მიეკუთვნება, ვარაუდობენ ნაგებობის მეორე სართულზე საკუჭნაოს მსგავსი სათავსოს არსებობას. იატაკის დონიდან 1,5 მეტრის სიმაღლეზე ნანგრევ ფენაში აღმოჩნდა თიხის ნატეხები, რომლებსაც პირზე საბეჭდავებით ანაბეჭდები ჰქონდა დასმული.

მეათე სათავსოს აღმოსავლეთ კედელზე თითქმის „მიკრული“ იყო თიხის ანაბეჭდიანი შელესილობის მოზრდილი ნატეხი რვეერსზე ოთხი ძეგლის ანაბეჭდით, ხოლო ავერსზე გამოსახული იყო ერთმანეთის მიყოლებით მხედრის რამდენიმე გამოსახულება, რომელიც ოთხკუთხა სახელურიანი საბეჭდავით უნდა ყოფილიყო აღბეჭდილი (ტაბ. I). თითქმის „მიკრული“ იმიტომ, რომ ამ ნატეხსა და კედლის შელესილობას შორის სხვა მასალით შევსებული სივრცე აღარ იყო. აშკარად ჩანდა, რომ მხედრის გამოსახულებიან თიხის ფრაგმენტს კარგი პირი კედლისკენ ჰქონდა მიქცეული, რის გამოც დაფიქსირდა ამ

ნატეხის ჭერიდან ჩამოქცევა-ჩამოვარდნა. ასეთივე „მიკრული“ თიხის ფრაგმენტი აღმოჩნდა სათავსოს ჩრდილო კედელზეც. ამ ორი მონაცემის და სათავსოს კედლის გასწვრივ აღმოჩენილი ანაბეჭდიანი თიხის ფრაგმენტების მიხედვით ისინი კედლებისა და ჭერის შესამკობ შედგენილობად არის მიჩნეული. ეს შემკობა ამ ძეგლის გამთხრელ, არქეოლოგ გიორგი ცქიტიშვილის აზრით სათავსოს ჭერს ირგვლივ შემოუყვებოდა კედლებისა და ჭერის შეერთების ადგილას.

კედლების გასწვრივ, ნანგრევ ფენაში ერთი და იმავე გამოსახულებიანი თიხის ფრაგმენტები (ბულები) ჯგუფად იყო განლაგებული, თიხის ფრაგმენტების მეორე ჯგუფში განსხვავებული გამოსახულება იყო აღბეჭდილი და ა.შ. (ანგარიში, 1986: 6-9).

ტაძრის მარანში აღმოჩენილი თიხის ანაბეჭდიანი ფრაგმენტები ქვევრზე და დოქზე იყო გადაღესილი და ალბათ სავარაუდოა მათი ბულებად წარმოდგენა. ტაძრის მარანი მოთავსებულია წისქვილსა და სამოთახიან შენობას შორის, მიშენებულია კომპლექსის გაღავნის კედელზე. იგი ალიზითაა ნაგები, რიყის ქვის ერთი რიგის საძირკველზე. მისი იატაკი კარის წინა დონესთან შედარებით 0,5 მ-ით დაბალია. მარანში ჩასვლა ორსაფეხურიანი ხის კიბით არის შესაძლებელი (ანგარიში, 1984: 5). აქ გაითხარა ხუთ რიგად იატაკში ჩადგმული ორმოცდაშვიდი ქვევრი. რვა შემთხვევაში ქვევრების გვერდით დადასტურდა ბრტყელი კრამიტი (სოლენი). კრამიტი სარქველებად იყო გამოყენებული. ორ მათგანზე შემორჩენილია თიხის გადაღესილობა, რომელზეც გარკვევით ეტყობა მრგვალი ფორმის ანაბეჭდი ლომის გამოსახულებით (ტაბ. II).

მარნის იატაკიდან აიკრიფა 94 ნივთი, მათ შორის 17 დოქის, 18 დერგის, 8 ჯამის, 11 ქოთნის, 37 სხვადასხვა ჭურჭლის. აქვე აღმოჩნდა ფართოყელიანი დოქის თიხის საცობი-ბულა, სამკუთხა ფორმის საბეჭდავის ანაბეჭდებით, რომლებზეც თხა არის გამოსახული (ტაბ. III).

მარანში აღმოჩენილია აგრეთვე თიხის ჭურჭლის დეტალი – რიგონი, ხარის თავი, რომელსაც ტანის დასაწყისიც აქვს შერჩენილი. ხარის თავს დიდი გაშლილი რქები აქვს, თვალები რელიეფური, პირი ოდნავ გაღებული, ყურები დაცქვეტილი. ჭურჭელი შედგებილია წითლად და მოხატული თეთრი საღებავით. რქების ბოლოები თეთრია, თვალების ირგვლივ თეთრი ფართო ზოლი შემოუყვება, ყურების შუაში სიგრძივი თეთრი ზოლია. ცხვირის ირგვლივ და რქების უკან თეთრი წინწკლებია

გამოსახული. შუბლზე სამკუთხა ნიშანი აზის. არქეოლოგი გიორგი ცქიტიშვილი ხარის ქანდაკებას ადარებს ეთნოგრაფიულ ყოფაში დადასტურებულ ხარის გამომსახველი სარტულაო პურის კვერებს (ცქიტიშვილი, 2003: 19).

კარების ჩამკვეტ ბუღადა არის გააზრებული ოცდამეერთე სათავსოს კარებთან აღმოჩენილი თიხის ფრაგმენტი. ეს არის უფორმო, მოყავისფრო-შავი, ზოგან მოწითალო-ვარდისფერი თიხის ფრაგმენტი, რომელსაც უკანა მხარეს ეტყობა მრგვალი ძელის ანაბეჭდი. ანაბეჭდის ზედაპირზე ერთმანეთისაგან დაშორებული ტოლგვერდა სამკუთხა ფორმის ერთი და იგივე საბეჭდავის ექვსი ანაბეჭდია აღბეჭდილი, აქედან ორი ნაკლებია (ანაბეჭდის ზომებია 21X21X21 მმ., ბუღის 31X78 მმ.). ანაბეჭდის ზედაპირზე გამოსახულია სტილიზებული ხარის თავი, ხოლო გვერდებში დარჩენილი სივრცე შევსებულია სამი ნახევარმთვარით. ანაბეჭდის მიხედვით ვფიქრობთ ბრტყელპირიანი, სახელურიანი საბეჭდავია გამოყენებული (ტაბ. IV).

ძეგლის გამთხრელის, გიორგი ცქიტიშვილის მიერ №21 სათავსო მუდმივი ცეცხლის ოთახად არის გააზრებული. ეს სათავსო იზოლირებული იყო სხვა სათავსოებისაგან, სარკმელი არ ჰქონდა, გადახურული იყო კრამიტით. დასავლეთ კედელი წნელით იყო ნაგები და ორივე მხრიდან თიხით შელესილი. აქ აღმოჩენილი კრამიტისაგან აგებული თონე და კარის ლუქად გამოყენებული თიხის ანაბეჭდიანი ბუღა აფიქრებინებს მკვლევარს ამ სათავსოში ზოროასტრული ცეცხლის ტაძრების მსგავსად წმინდა ცეცხლის შენახვას (ცქიტიშვილი, 2003: 15).

ბუღაზე აღბეჭდილი ხარის თავის ანალოგიური გამოსახულებები გვხვდება საქართველოს ეთნოგრაფიულ მასალებში, კერძოდ, სვანეთში დღეობა ლიფანალის რიტუალში. ლიფანალში მიცვალებულთა სახელზე ცხოველური სახის პურებს აცხობდნენ, ასეთი იყო „ბალს ქვემოური ჯუარი“ – ხარის თავის მოყვანილობის კვერი (ბარდაველიძე, 1953: 80).

ხარის თავის გამოსახულებები გლიპტიკურ მასალაშიც არის ცნობილი. აწყურში, №1 სამარხში აღმოჩენილ თითზე სატარებელ საბეჭდავ ბეჭედზე აღბეჭდილია ხარისთავი, სამარხი ძვ.წ. IV-III საუკუნეებით არის დათარიღებული (ლიჩელი, 2000: 14). აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ჟენევის მუზეუმში დაცული ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისით დათარიღებული შავი სტილიზირებული პრიზმული ფორმის საბეჭდავი, რომელზეც სამი გამოსახულებაა ამოკვეთილი. პირველი - სპირალი, მეორე – ხარის თავი,

მესამე – ძაღლის ფიგურა პროფილში, უკან ნახევარმთვარისკენ მობრუნებული თავით (ვოლენგაიდერ, 1967: 73-187).

უნდა აღინიშნოს, რომ საბექტავეების გამოყენება და გავრცელება დაკავშირებულია კერძო საკუთრების ინსტიტუტის განვითარებასთან. ძველ სამყაროში საბექტავეები ძირითადად (მათ აგვაროხისა და სამკაულის დანიშნულებაც ჰქონდათ) იხმარებოდა წერილებისა და საბუთების, განძეულობის, შესანახი სკივრების, საკვების შესანახი ჭურჭლის დასაბექტად. ბექტედი საკუთრებას ყოველგვარი ხელყოფისაგან იცავდა. საბექტავი საკეტებისა და გასაღების ნაცვლად იხმარებოდა, იბექტებოდა სახლის კარები. ეგვიპტესა და მესოპოტამიაში ამ წესს იმის გამო მიმართავდნენ, რომ მათ გასაღები არ ჰქონდათ. კარების დასაკეტად საბექტავს რომაელები და ბერძნებიც იყენებდნენ, თუმცა მათთვის გასაღები ცნობილი იყო, მაგრამ არც თუ მაინცდამაინც გავრცელებულ საგანს წარმოადგენდა (მაქსიმოვა, 1926 : 8).

საქართველოს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში გამოვლენილია მეღვინეობასთან დაკავშირებული საბექტავეები. ასეთი საბექტავეები ღვინიანი ქვევრის დასაბექტად იხმარებოდა. ქვევრის სარქველზე სილას ან ნაცარს ყრიდნენ და შემდეგ მასზე ბექტედს დასვამდნენ. ეს მოქმედება გამოწვეული იყო იმით, რომ დაინტერესებულ პირს საშუალება ჰქონოდა შეემოწმებინა ქვევრში მოქცეული ღვინის ხარისხი და დაეცვა ყოველგვარი ხელყოფისაგან (ლორთქიფანიძე, 1958: 2).

ქართულ წერილობით წყაროებში არსებობს ცნობები საბექტავთა გამოყენების შესახებ, მაგალითად: იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამებაში“ – „დაბექტა ურწულომან ვარსქენ ბექტითა თუსითა“ (ცურტაველი, 1979: 103). კარებების დაბექტვა მოხსენებულია აგრეთვე, ოშკის ბიბლიაშიც – „დაუკლიტე კარი და დაპბექტდე ბექტითა შენითა“.

საქართველოს სინამდვილეში ანაბექტიან თიხის ფრაგმენტთა აღმოჩენა ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსის სინქრონულ ძეგლებზე – სამადლო, ან ნასტაკისი არ ფიქსირდება. ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსის ქრონოლოგიურად მომდევნო, ძვ.წ. I საუკუნის II ნახევრის და ახ.წ. I საუკუნის ძეგლის „დედოფლის გორის“ სასახლის ნანგრევებში კი დიდი რაოდენობით არის აღმოჩენილი თიხის ფრაგმენტები სხვადასხვა საბექტავეების ანაბექტებით, რომლებსაც ძეგლის გამთხრელები ბულებად მიიჩნევენ (გაგოშიძე..., 1991: 47-48).

„დედოფლის გორის“ ბულები თავიანთი ფორმითა და ზომით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან. უმეტესობა არის მცირე ზომის მომრგვალებული ფორმის, რომლებსაც შემორჩენილი აქვთ მსხვილი ან წვრილი კანაფის კვალი. ბულების მცირე ნაწილი წარმოადგენს ციხიაგორის მსგავს უფორმო, ბრტყელ, მოზრდილ თიხის ნაჭრებს, რომლებსაც რევერსზე რაღაც ნივთის, კედლის ან კარის კუთხის კვალი ეტყობა. არის მრგვალი თიხის ნაჭერიც საბეჭდავის ანაბეჭდით, რომელიც გადალესილი იყო თიხის ჭურჭლის პირზე. ყველა ბულა გამოძვარია სასახლეში მომხდარი ხანძრის დროს. ბულებზე აღბეჭდილი ანაბეჭდები ძირითადად დიდი ზომის ოვალურ ან წრიულპირიან საბეჭდავებს ეკუთვნის. არის რამდენიმე სწორკუთხაპირიანი საბეჭდავის ანაბეჭდიც, რომლებიც შესაძლოა ბრინჯაოს სახელურიან საბეჭდავთა ანაბეჭდებს წარმოადგენენ. ეს არის თიხის ბულები, რომელთა შორის ნაწილზე არის ადგილობრივი დიდი ზომის საბეჭდავთა ანაბეჭდები, ადგილობრივ რწმენა-წარმოდგენებთან დაკავშირებული, ხშირად გაუგებარი სიუჟეტებით, ნაწილზე - რომაული გემების ანაბეჭდები, საყოველთაოდ გავრცელებული გამოსახულებებით: სილენის ნიღაბი, ომფალა, ფორტუნა, ჰიგუა და ასკლეპიოსი და სხვა (ჯავახიშვილი, 2015: 7).

თიხის ფრაგმენტები საბეჭდავთა ანაბეჭდევით აღმოჩენილია გორაძირის ბორცვის თხემზეც, რომელიც ასევე საკულტო ძეგლად არის მიჩნეული და თარიღდება ძვ.წ. VII-IV სს. ბორცვის თხემზე ორი კულტურული ფენა გაითხარა. ნაგებობა, რომლის ნანგრევებითაც იყო წარმოქმნილი პირველი კულტურული ფენა, განადგურებული იყო ხანძრისაგან. თიხის ჭურჭელიც და შელესილობის ფრაგმენტებიც ცეცხლისაგანაა დეფორმირებული. ნაგებობის შიდა კედლის ჩრდილოეთ ნაწილში და ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში აღმოჩენილია ბათქაშის შელესილობის ფრაგმენტები თეთრი საღებავის კვალით, ნაგებობის ცენტრალურ ნაწილში მოძვანო ფერის თიხისაგან ნაგები კუბის ფორმის პოდიუმი, აქვე აღმოჩნდა ორი ჭურჭელი მეტად თავისებური და უჩვეულო ფორმებით, ორივე მათგანი თეფშისებური ფორმისაა, დახვრეტილი და მათზე ზემოდან დაძვრწილია სფერული კორპუსიანი პატარა კოჭობები. ამ ფენაში აღმოჩნდა ძვ. წ. VI - IV საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი კერამიკის ფრაგმენტები და ორი ბულა, რომელზედაც მრგვალი ფორმის საბეჭდავით ერთი და იგივე გამოსახულებაა

რამდენჯერმე აღბეჭდილი (მეშველიანი, 1999: 71-81). ეს ბულები თავისი ხასიათით ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსში აღმოჩენილ ბულებს ემსგავსებიან.

მიუხედავად დიდი ქრონოლოგიური სხვაობისა, ჩვენ მაინც გვინდა აღვნიშნოთ ვრაციის ტერიტორიაზე, კერძოდ არპაჩიაში აღმოჩენილი ანაბეჭდები თიხაზე (ძვ.წ. V ათასწლეული). მელო-უვანის საველე დღიურის გამოყენებით ყველაზე კარგად დაფიქსირებული და დათარიღებულია ანაბეჭდები ე.წ. „დამწვარი სახლიდან“. აქ იატაკზე, გაფანტულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა სხვადასხვა ჭურჭელთან, სამკაულთან და სხვა ინვენტართან ერთად თიხის ცხრამეტი ბულა და თიხის რვა დისკო, რომლებზეც აღბეჭდილია ერთი ან მეტი საბეჭდავის ანაბეჭდი (თარიღდება გვიანი ჰალაფის პერიოდით).

არპაჩიის ანაბეჭდები დაყოფილია ჰალაფის და გავრა პერიოდის ჯგუფებად. გავრა პერიოდის ჯგუფები ხასიათდება ცხოველური მოტივით, სხვადასხვა ფორმის (მრგვალი, ოთხკუთხედი) ანაბეჭდებით (ვიკედე, 1992: 53), რომლებიც ციხიაგორის ანაბეჭდების მსგავსად რამდენჯერმე მეორდება თიხის ბულებზე.

სტატიის ავტორი ანაბეჭდიან თიხის ფრაგმენტებს მოიხსენიებს ბულებად და არავითარი მოსაზრება არ არის გამოთქმული მათი სხვა დანიშნულების შესახებ. აქ ორი სახის ბულაა აღმოჩენილი: პირველი, რომელიც თიხის გუნდას წარმოადგენს, სიგრძივი ნახვრეტით და ზონრის კვალით, მეორე – ციხიაგორის ბულების მსგავსად უხეში თიხის სქელი ფირფიტები სიგრძივი ნახვრეტის და ზონრის კვალის გარეშე.

არპაჩიულ ანაბეჭდებს ქრონოლოგიურად უახლოვდება საქართველოში არუხლოს ნამოსახლარზე აღმოჩენილი თიხის ბულა (ძვ. წ. VI–V ათასწლეული). ამ შემთხვევაშიც ნახანძრავლის ზემოთ ნაპოვნი თიხის ნაჭერი დაბეჭდილია მრგვალი ფორმის საბეჭდავით, რომელზეც ირმისა და მტაცებელი ცხოველის გამოსახულებებია აღბეჭდილი. სამწუხაროდ ბულის რევერსი ძეგლის გამოხრეფს არქეოლოგ ტარიელ ჩუბინიშვილს თავის სტატიებში არ აქვს აღწერილი. იგი ზუსტ ანალოგიებს პოულობს გეოთეფეში აღმოჩენილ თიხის ბულებთან და მათ მსგავსად, არუხლოს ბულასაც ჭურჭლის დასაბეჭდ ბულად მიიჩნევს (ჩუბინიშვილი, 1968: 60); (ჩუბინიშვილი, 1967: 39, ტაბ. II, სურ. 2-3).

ჭურჭლის დასაბეჭდ ბუღალდ არის მიჩნეული ხოვლე-გორაზე VI ფენის ე.წ. „ცხვრისთავებიან“ ოთახში აღმოჩენილი ბუღალა. ბუღალაზე ვარდულია გამოსახული, რომელიც „შიგაა ჩაჭრილი“, ე.ი. ინტალიოსებურადაა აღბეჭდილი პირზე. ბუღალას მარგალიტა ლორთქიფანიძე ფენის და აქ აღმოჩენილი თიხის საბეჭდავის მიხედვით ძვ.წ. XIII ს-ით ათარიღებს. მკვლევარს მითითებული აქვს მ. ჰეატის მიერ გამოქვეყნებული, ლერნაში აღმოჩენილი მსგავსი თიხის ბუღლები და საბეჭდავები, რომლებიც გამოყენებული იყო სხვადასხვა სახის დანიშნულების ჭურჭლისა და კოლოფების დასაბეჭდად (ლორთქიფანიძე, 1969: 6); (ჰეთ, 1957: 83-95).

ჩვენთვის საინტერესოა ლუკონინის და ჰარპერის მოსაზრებები სასანური ბუღლების დანიშნულების შესახებ, რომელსაც იზიარებს ქეთევან ჯავახიშვილი ურბნისის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი სასანური ბუღლის განხილვის დროს.

რევერსების მიხედვით ჰარპერმა ბუღლები ორ კატეგორიად დაჰყო. პირველი, რომლებზეც არ არის შემორჩენილი კანაფის ანაბეჭდის რაიმე კვალი და მეორე, რომლებზეც ნათლად არის აღბეჭდილი ზონრის კვალი. პირველი კატეგორიის ბუღლებით იბეჭდებოდა ფუთები და ჩანთები, რომლებსაც კანაფი არ სჭირდებოდა (ჯავახიშვილი, 1982: 122-126); (ლუკონინ, 1960: 35); (ჰარპერ, 1973: 42-44).

მართალია, სასანური ბუღლების ფორმები განსხვავდება ციხიაგორის და საერთოდ, სხვა პერიოდის ბუღლების ფორმებისაგან, მაგრამ მათი გამოყენების პრინციპი ალბათ ყველა პერიოდისათვის ერთი უნდა ყოფილიყო.

დასკვნა. ჩვენი ვარაუდით, ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსში აღმოჩენილი თიხის ფრაგმენტები ბუღლებს წარმოადგენს, რადგან ბუღლების უმრავლესობა აღმოჩენილია №10 სათავსოში, რომლის მეორე სართული აქ აღმოჩენილი თიხის ჭურჭლის მოზღვავებული ფრაგმენტების გამო საწყობ სათავსოდ არის გააზრებული. ბუნებრივია, საწყობ სათავსოში იყო დიდი რაოდენობა ბუღლებისა, რომლებიც იმდროინდელმა ხანძარმა კარგად შემოგვინახა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ანგარიში, 1986: კასპის რაიონის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1986 წლის საველე მუშაობის ანგარიში.

ანგარიში, 1984: კასპის რაიონის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1984 წლის საველე მუშაობის ანგარიში.

ბარდაველიძე, 1953: ბარდაველიძე ვ., ქართულ-სვანური საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბ., 1953.

გაგოშიძე, 1991: გაგოშიძე ი., წოწელია მ., არამეულწარწერიანი ფირფიტები დედოფლის გორიდან, ამიერკავკასიის ისტორიის პრობლემები, თბ., 1991.

ვიკედე, 1992: Wickede A. Chalcolithic Scalings From Arpachiyah in the Collection of the Institute of Archaeology. Bulletin number twenty eight, 1991. London, 1992.

ვოლენვაიდერი, 1967: Vollenweider M-L., Catalogue raisonne des sceaux cylindres et intalles. vol I, 1967.

ვლართქიფანიძე, 1958: ვლართქიფანიძე მ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, ტომი II, თბ., 1958.

ვლართქიფანიძე, 1969: ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, თბ., 1969.

ღიჩელი, 2000: Licheli W., Achaimenidische fundorte in Samcche, Arhaologische Mitteilungen Aus Iran und Turan, Band 32, 2000.

ლუკონინი, 1960: Луконин В. Сасаниские буллы, «Сообщения Государственного Эрмитажа» Т. XIX, 1960.

მაქსიმოვა, 1926: Максимова М.И. Античные геммы Эрмитажа. 1926.

მეშველიანი, 1999: მეშველიანი, პაპუაშვილი რ., ქორიძე ე., ჯალაბაძე მ., გორადირის არქეოლოგიური გათხრები, „მილსადენის არქეოლოგია“, I, თბ., 1999.

ცურტაველი, 1979: ცურტაველი ი., „მარტვილობაი შუშანიკისა“, თბ., 1979.

ცქიტიშვილი, 2003: ცქიტიშვილი გ., ციხიაგორას სატაძრო კომპლექსი, თბ., 2003

ჩუბინიშვილი, 1967: Чубинишвили Т., Кумнарева К., Новые материалы по Энеолиту Кавказа, 1967.

ჩუბინიშვილი, 1968: ჩუბინიშვილი ტ., საქართველოს უძველესი ტომების სულიერი კულტურისათვის, „საბჭოთა ხელოვნება“, №11, თბ., 1968.

ჯავახიშვილი, 2015: ჯავახიშვილი ქ., საქართველოს გლიპტიკური ძეგლები, იბერია-კოლხეთი №11, 2015.

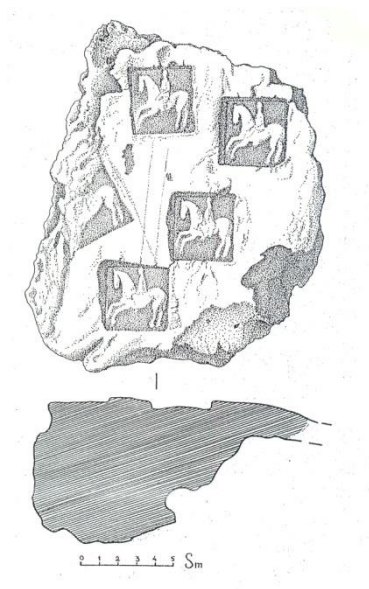
ჯავახიშვილი, 1982: ჯავახიშვილი ქ., ურბნისის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი სასანური ბუღა, საქ.სახ. მუზეუმის მოამბე, XXXXI-B, 1982.

ჰარპერი, 1973: Harper P.O., Physical Characteristics of the Sealings and forms of the Seals Sasanian Remains from Qasri Abu Nasr, Seals and Coins, Cambridge, 1973.

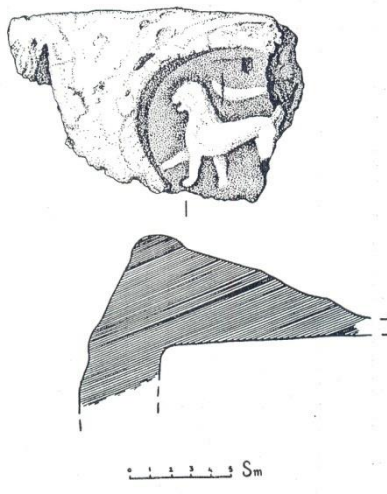
ჰეატი, 1957: Heat M., Early Helladic clay Sealings from the house on the Tilles at Lerna, 1957.

ტაბულები

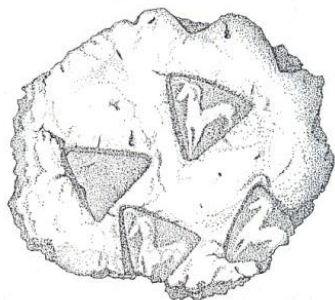
ტაბულა 1

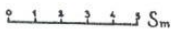
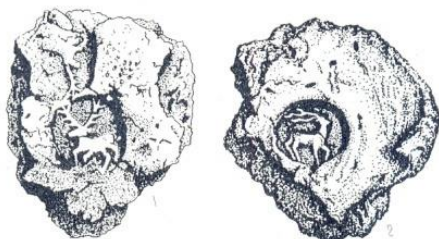
ტაბულა 2

ტაბულა 3

ტაბულა 3

ტაბულების აღწერილობა:

1. ბულა, ოთხკუთხა ფორმის ანაბეჭდით, რომელზეც მხედრის რამდენიმე გამოსახულება არის აღბეჭდილი.
2. ბულა, მრგვალი ფორმის ანაბეჭდი ლომის გამოსახულებით.
3. დოქის თიხის საცობი-ბულა, სამკუთხა ფორმის საბეჭდავის ანაბეჭდებით, რომლებზეც თხა არის გამოსახული.
4. ბულა, სამკუთხა ფორმის ანაბეჭდით, რომელზეც სტილიზებული ხარის თავის და ნახევარმთვარის რამდენიმე გამოსახულებაა აღბეჭდილი.